

A lélek senkiföldjén

A hatvanéves Csoóri Sándor köszöntése

Az volt az igazi időszakom – öregember békéljen meg a korával, és ne panaszkodjék –, amikor nagyjainkat – irodalmunk és képzőművészetünk jeleseit – valamely évforduló kapcsán egy hatalmas albummal köszönhettem. Vincze László szentendrei papírmolnár barátom adta a kézzel merített papírt (különben a kézműves munka cebjét is ő állta), Takács Ferenc, az OSZK könyvrestaurátora formálta késszé (fatábla, barna disznóbőr borítás, fémcsatok) a nagyságok előtt tisztelgő, egypéldányos kódexküllemű könyvet.

Egy-egy példány elkészítése csaknem fél évig tartott. Kezdődött avval, hogy töltőtollal száz-százötven levelet írtam a pályatársaknak, kérve őket – természetesen a közösség nevében –, hogy verseikkel, illetve képzőművészeti alkotásaikkal tiszteljék-ajándékozzák meg az ünnepelteket. A hatvan- (Csoóri Sándor, Deim Pál), a hetven- (Sütő András, Határ Győző, Schéner Mihály, Deim Pál), a hetvenöt- (Csorba Győző), a nyolcvanévesek (Korniss Dezső, Határ Győző) kerültek terítékre. Mondhatnám *ünnepi asztalra*, hiszen valóban ünnepként élték s éltük meg a nem mindennapi jubileumot.

Egyetlen kivételt tettem, mikor is barátomat, a csupán akkor még ötvenéves *ifjoncot*, Nagy Gáspárt tüntettem ki – bőven megérdemelte – ezzel az értéket helyén kezelő gesztussal. „Nem tudtál várni a hatvanadik születésnapomig?” – kérdezte az írószövetségi ünnepeken, mert egy egészséges, fél századot maga mögött tudó embernek miért is jutna eszébe, hogy nem lesz hatvanadik. Sajnos, nem lett, Gazsit ötvennyolc éves korában temettük.

Az albumok (mert egyetlen példány őrzi a „titkot”) unikumok, *szépészetük* magában foglalja a kort, az illető személyiség közkedveltségét, mi több irodalom- és társadalomtörténeti, illetve művészettörténeti adalékokkal ugyancsak szolgálnak. Avval, hogy az idegen toll és ecset (ceruza, fotó, grafika) rajzolja meg az ünnepelt portréját, példák a művészetek közötti átjárhatóság, viselkedéskultúra megannyi kísérletére is. Az idő előrehaladtával előbb-utóbb múzeumi darabokká válnak, így dokumentumértékük tagadhatatlan.

SZAKOLCZAY LAJOS (1941) kritikus, művészeti író, szerkesztő. Utóbbi műve: *Időlámpa* (2016).

Közülük csupán egyetlen jelent meg nyomtatott könyv alakban, a Csoóri Sándor hatvanadik születésnapját köszöntő album mása, az *A lélek senkiföldjén* (Széphalom Könyvműhely, 1992). A kötet tartalma csaknem azonos a „kódexével”, egyedül a pesti Márton László nem járult hozzá (a *Nappali hold* elleni tiltakozásul), hogy verse ismét napvilágot lásson.

A hatvanéves Csoóri már bőven klasszikus volt – összefogója a nemzeti értékeknek, pásztora az egyetemes magyarságnak –, így nem véletlen, hogy ezt a sokoldalú (versben, esszében, szociográfiában, filmforgatókönyvben stb. kifejeződő) életművet a magyar irodalom és képzőművészet „apraja” s „nagya”, fiatalja és öregje derűvel, jókívánásokkal, duzzogván a talmi kisszerúségen és elismerését fejezvé ki a harcban mindig helytálló egyenes gerincéért, nem kis ovációval ünnepelte.

Úgy válogattam, hogy a fölkértek (legalább itt, később sajnos ez a szövetség fölbomlott), megtestesítsék az illyési *ötágú síp* üzenetét: abban van az erőnk, hogy hiába Trianon átka, a *kinti* (határon túli) és a *benti* magyarság összetartozik. „Fellelősek vagyunk egymásért.”

Az így kialakított Glóbusz teljességét tehát a világnézeteken, írói látás- és kifejezésmódokon jócskán túlmutató névsor garantálta. Érthető módon a szám szerint is kiemelkedő magyarországi alkotók adták az alapot, s hozzájuk csatlakozott Erdély, Felvidék, Délvidék, Kárpátalja és a nyugati magyar irodalom megannyi jelese. Ha pontosságra törekedve fölillantom a hadoszlopok katonáit, azonnal láthatóvá válik az a *száz szín*, amely illő az ünnepelt tenger voltához, hiszen – egy kis megengedéssel – Csoóri gyűjtőmedence volt, benne futott össze minden. Nem azt kultiválta, ami szétválaszt, hanem azt, ami összeköt. Átérezte mindenki lázát, ám a vitákban az egyéni igazságok helyett a közösség igazságát tartotta mérvadónak.

Hogy ez alkalommal a paletta minden árnyalatát képviselő író hadba fogható volt, a megünnepelendő közösségi ember tág szellemi horizontját is jelzi. Magyarországiak: Keresztury Dezső, Jánossy István, Tornai József, Fodor András, Takács Imre, Mezei András, Tóth Bálint, Marsall László, Tandori Dezső, Páskándi Géza, Orbán Ottó, Ágh István, Bertók László, Kodolányi Gyula, Tamás Menyhért, Bisztray Ádám, Székely Dezső, Dobai Péter, Horgas Béla, Oláh János, Csiki László, Czegő Zoltán, Veress Miklós, Kiss Benedek, Győri László, Mezey Katalin, Lukács Sándor, Döbrentei Kornél, Nagy Gáspár, Pintér Lajos, Varga Imre, Tóth Erzsébet, Kántor Péter, Turcsány Péter. Erdélyiek: Lászlóffy Aladár, Lászlóffy Csaba, Egyed Péter, Ferenczes István, Kovács András Ferenc. Felvidékiek: Gál Sándor, Keszeli Ferenc, Soóky László. Délvidékiek: Tolnai Ottó, Ladik Katalin, Fülöp Gábor. Kárpátaljaiak: Balla D. Károly, Finta Éva. Nyugatiak: Faludy György, Tűz Tamás, Baránszky László, Horváth Elemér, Makkai Ádám, Zass Lóránt, András Sándor, Gömöri György, Mózsi Ferenc.

Most, a gyász pillanatában kár azon töprengeni, hogy ez az egység – a különbözőségek ellenére is az egymás megbecsülésében megnyilvánuló szeretet – hová lett, miként illant el, mily téves fölfortyanások futatták a vonatot hamis

vágányra, miként vált az akkori ünnepekt hamarosan üldözötté. Nem Csoóri Sándort, a következetes, némelykori halálfélelmében is egyenes gondolkodót jellemzi az irányváltások sokfélesége – a tisztelet helyett hangot kapó meganynyi gyalázó szó –, hanem azokat, akik az igazság egyedüli birtokosainak érzik magukat.

Am a kötet kiadásának a pillanatában, jóllehet itt-ott megingott, egyben volt a csapat. Aki szólt, szívéből tette. Jánossy István: „Őrző, ki hősiesen helyálltál eddig, / ne hagyd el a strázsát, most vigyázz!” (*Őrzők, vigyázzatok*); Lászlóffy Aladár: „igék, szavak, mint vércseppek a hóban, / a jövő felé mégis elvezetnek –” (*Csoóri Sándornak*); Bertók László: „És semmi hívság semmi pánik / csak főlemelt fej mindhalálíg” (*Mikor még megtörténhet minden*); Mezei András: „Ki állna úton-útfelen / magányában úgy, mintha benned, / (a lélek senkiföldjein / gyakorolva a te kegyelmed)” (*Törvényeid betölteni*); Ágh István: „mindegyik ősz hajszála szabadság / kora tavasza, éledő fű a vadvizekben” (*Csoóri Sándor ideje*).

Keresztury Dezső a szétzilálódott *Gazdátlan ország* bajait látva-átérezve pöröl – „Itt élünk, ahol mindenki mindent jobban / tud. Barátságot színelve harapják át / torkod, kifordítják szavaid a hívek, kik / kígyóként hozzák a kést, egy szájból / sokféle szelet fújnak” –, míg Faludy György szonettje (*Csoóri Sándornak*) a történelem kazamatáit átvilágítva a közös sors, közös élmény hevületében panaszkodik: „Mióta ismerlek, már két Mohácsot / éltünk meg. És mert nyíltan nem szabad / hirdetni, hogy magyarnak lenni átok: / foggal s körömmel szaggattad magad; // s tán már, mint én, hipnotizálni kezdted / a történelmet, hogy a kötelet / oldja a nyakunkról – míg nyolcvankilencben / a csodák éve el nem érkezett.”

Akár szabad volt, akár tiltva volt kimondani, hogy „magyarnak lenni átok” – a *Pokolbéli víg napjaim* írója századok megkeseredett költői tapasztalatát, „az emberfaj sárkányfog-vetemény” honi megfelelőjét emelte versébe –, Csoóri inkább, sokszor befelé nyelt sírással, igaztalan vesszőfutásunkra (*Magyar apokalipszis*) keresett gyógyírt. S túllépvén a politika gúzsbakötésén, szájra reteszt kényszerítő kalodáján, értékeinket emelte piedesztálra. A népdal és népballada metaforájában is meglelt sorsképlet nagyszerűségét, homály-átvilágító lámpását dicsérve (*Egykor elindula tizenkét kőműves, Szántottam gyöpöt*), valamint a hiányzó középkori írásos emlékek helyett kódexérvényű varázslatot teremtő archaikus népi imák fontosságát hangsúlyozva. Ez utóbbit azért is illesse megkülönböztett figyelem, mert – miként mondotta volt a *Csipkekoronák* – „a krisztusi szenvedések egyetemes jajszavait” visszhangzó énekek „szellemi arculatunkat egészítik ki”. Miként elevenedtek meg a nép emlékezetébe rejtett „ősi varázsszövegek”? „Csak rájuk kellett fújni, és máris megéledt a régi tűz, a régi hit, a régi láz, és jött segítség nélkül a régi forma, a régi ütem.”

A tisztelgő versekben tehát volt kit ünnepelni – és akkor költészetének kiemelkedő darabjairól nem s a *Tenger és diólevél* egyetemes igazságairól (noha a fent említett esszéket is magában fogja) alig ejtettünk szót –, volt kit a magasba emelni. A költemények nagy része – Faludytól Tóth Bálintig és Tandori Dezső-

től Orbán Ottóig – a közös sorsot, a művekben rejlő közös gondot énekelte. Tandori például a kölcsönbe vett címmel – „Az égen röpdülő madár-koporsók után” – ugyancsak kifejezte költőtársa iránti tiszteletét. Csiki László pedig a mindkettőjüket mélyen érintő élmény hatását taglalta: „Gondolj Szilágyi Domokos temetésére, Kolozsváron, / a földbe ásott ragyogásra és fegyőreire, 1976-ban.”

Ám nem egy poéta – a kanadai papköltő Tűz Tamástól kezdve hosszú a sor – a kortárs lírikus előtti főhajtást „csupán” ajánlással fejezte ki. Az amerikai különítmény (Horváth Elemér: *Dolgozószoba*; András Sándor: *Hiába izgulnak*; Baránszky László: *Nosztalgia*) saját élményvilágának darabjait – Horváth az „aszszonyok genetikus mosolyától” a „könyvek plátótól pilinszkyig” leltárát, András szürrealisba hajló magányát („én-malmok örlete az én-malom is”), Baránszky Olivetti márkájú írógépezetnek évekig hibátlanul működő magyar klaviatúráját – említve fejezte ki hódolatát. Azonban magánjellegű versvilágukban is ott, főképp, mert nem voltak lusták postázni, a szeretet.

A legkarakteresebb üzenetek közül hadd említsem az erdélyi Ferenczes Istvánnak és a szintén szülőtte táj költőjének, Kovács András Ferencnek a versét. Mindkettejük Csoóri hallatlan Erdély-szerelméhez – egy későbbi versében írja az *Anyám fekete rózsza* poétája: „megkínzott zsoldáraidat / éneklek egyedül is” (*Egy erdélyi város dombján állva*) – fűznek lírailag tökéletes „kommentárt”. Ferenczes imígyen: „térdig gázolva derékig merülve a pusztulás ingoványaiba / Júliák Lédák Lillák Flórák Ginák Psychék / árván maradt fia / egy férfi jön felénk / a Márvány tenger bujdosó partjai mellől / Késmárk alól Istensegíts síratóiból / Ardél meztelenre dorbézolt mezőségeit / a Bakony haramiás suttogásait / Bácska mezőinek pipacs-hemoglobinait hozván vércöreiben” (*Egy férfi jön felénk*).

Kovács András Ferenc a *Feketetói vásárban* – az átváltozások, lírahelyzetek, „udvarló” gesztusok emeletein – úgy adózik, Adyt is említvén, költőnk magatartásának-hitének, hogy tökélyvel adja vissza a „gondolkodó” Tenger (Óceán?) magyarságélményének fájaldalmát.

Vásárban voltunk adtak-vettek
Csucsá fölött cifraszűr őszök
Szálltak hímzett koldustarisznyák
Cigányzenével alkudoztak
Áldomásleső eszelősök

A zsibvásárban árulók közt
Árvák tolongtak és bolondok
Sors szöttesével rászédettek
Rázták szakadt országok rongyát
Lélekharangot vén kolompot

Vásárban voltunk adtak-vettek
Subák gubák krisztusi kendők
Cseréltek gazdát csengős jármok
Böcsületszóra herdált holmik
Lomtalanított száz esztendők

Akadtak kik a forगतagban
Elkeveredtek odébbálltak
Tán eladták magukat mind
Vak kegyelem szegény kacatja
Voltak reményben elhasználtak

Voltunk vásárban adtak-vettek
Vesztett kufárok hitvitája
Világ leszólott portékája
Csucsra fölé szállt szülőföldünk
Ady széttépett bibliája

Székelykeresztúr, 1988. november

Eme Csoóri Sándorra való emlékezésben nem célunk a csaknem negyedszázada előtte főt hajtó költők teljes arzenálját fölidézni, ám az *A lélek senkiföldjén* vázlatos elemzéséből is alighanem kitetszik – a könyvnek külön értéke a rengeteg facsimile –, hogy minő súlya van a kortárs magyar líra szinte összképét mutató tisztelgésnek.

Az albumot rengeteg kép (fotó, ceruza- és tusrajz, pasztell, rézkarc, fa- és linómetszet, szitanyomat) díszíti. Bár a könyv fekete-fehér illusztrációi csak nyomokban tudják visszaadni azt, amit kortárs képzőművészeink legjava élénk tárt, híven követik a célt: Csoóri érzéki megjutalmazását. Sára Sándortól és Korniss Pétertől Erdélyi Lajosig és Móser Zoltánig, László Gyulától és Mohy Sándortól (Erdély) Szabados Árpádig, Kovács Péterig és Farkas Ádámgig, Árkossy Istvántól (Erdély) és Bognár Zoltántól Püspöky Istvánig és Balázs Péterig (Erdély), Földi Pétertől és Deák Ferencről (Erdély) Kárpáti Tamásig és Sulyok Gabrielláig, Veress Páltól és Szajkó Istvántól (Délvidék) Szabó Tamásig és Muzsnay Ákosig, Bene Józseftől (Délvidék) és Hézsó Ferencről Finta Editig (Erdély), Maurits Ferencig (Délvidék) és Parádi Tamásig nem akármilyen művészek a képköltemények gazdái.

Két arcmás is található a képek között: Móser Zoltán fotója – nem csal az optika – a fiatal, derűs Csoórit idézi meg, Bognár Zoltán fametszete pedig azt a költőnknek is példaképül szolgáló látnokot, a *Menyegző* és a *Ki viszi át a Szerelmet* poétáját, Nagy Lászlót, aki erkölcsével és modernségével erősen hatott Zámoly, tágabban a Kárpát-medence halhatatlan fiára.